

ВЕРБУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ДІТЕЙ У ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ: ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Татаренко Г. В., Арсентьєва О. С., Татаренко І. В.

ВСТУП

Актуальність проблеми захисту дітей у збройних конфліктах переконливо відображена у доповіді незалежної експертки ООН Граси Машел до Генеральної Асамблеї ООН «*The Impact of Armed Conflict on Children*» (1996), де зазначено: «**The impact of armed conflict on children must be everyone's concern and is everyone's responsibility**» («Вплив збройного конфлікту на дітей має бути предметом занепокоєння для всіх і є відповідальністю кожного»)¹. Ця теза відображає універсальний підхід міжнародної спільноти, відповідно до якого діти є найуразливішою категорією цивільного населення і потребують особливого захисту. Залучення неповнолітніх до військових дій є одним із найтяжчих порушень прав людини, оскільки позбавляє дитину природного права на безпечне дитинство та водночас становить не лише внутрішню проблему окремої держави, а й моральний і правовий обов'язок усього людства.

Український контекст наочно підтверджує актуальність цієї проблеми. Війна, що розпочалася у 2014 році, а з 2022 року переросла у повномасштабне вторгнення РФ, створила безпрецедентні загрози для дітей. За даними Організації Об'єднаних Націй та Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), лише за період з лютого 2022-го до грудня 2024 року було задокументовано 669 випадків загибелі дітей та 1 833 випадки поранення внаслідок бойових дій в Україні, крім того, близько 737 тисяч неповнолітніх стали внутрішньо переміщеними особами, а понад 1,7 мільйона були змушені шукати притулку в країнах Європи². Нажаль, останні статистичні звіти свідчать про стійку тенденцію до зростання дитячих жертв. Так, квітень 2025 року став **найкривавішим місяцем для дітей** в Україні з червня 2022-го: щонайменше **19 дітей**

---

¹ Machel G. *The Impact of Armed Conflict on Children: Report of the Expert of the Secretary-General, Ms. Graça Machel, submitted pursuant to General Assembly resolution 48/157. A/51/306*, 26 August 1996. United Nations, General Assembly. 85 p. Available at: <https://digitallibrary.un.org/record/224148?ln=en>

² United Nations in Ukraine. UN report details devastating impact of hostilities on children in Ukraine. – 28.11.2024. URL: <https://ukraine.un.org/en/291365-un-report-details-devastating-impact-hostilities-children-ukraine>

загинули та 78 були поранені, загалом – 97 жертв лише за один місяць³. У другому кварталі 2025 року (березень–травень) кількість убитих і поранених дітей зросла утричі порівняно з попереднім періодом і склала 222 підтвержені випадки, тоді як за попередні три місяці було зафіксовано 73⁴. Ця динаміка демонструє, що діти залишаються найбільш уразливою групою, на яку війна впливає найжорстокіше.

Одним із найтяжчих злочинів, що супроводжують збройні конфлікти, є вербування дітей та їхнє використання як комбатантів. Такі дії грубо порушують норми міжнародного гуманітарного права, позбавляють дитину основоположних прав і фактично перетворюють її з об'єкта захисту на інструмент війни. Міжнародна спільнота однозначно визнає цю практику воєнним злочином, що не має жодного виправдання.

Попри категоричну заборону, закріплену міжнародним правом, використання дітей у збройних діях і сьогодні трапляється в різних регіонах світу. Україна також зіткнулася з випадками залучення неповнолітніх до незаконних збройних формувань. Такі дії завдають непоправної шкоди фізичному та психічному здоров'ю дітей, позбавляють їх майбутнього і створюють додаткові виклики для системи правосуддя. Тому забезпечення відповідальності за використання дітей-солдатів є нагальним завданням як для міжнародної спільноти, що прагне гарантувати дотримання міжнародного гуманітарного права та прав людини, так і для України, яка має забезпечити справедливість за злочини, вчинені під час війни, та створити ефективні механізми захисту майбутніх поколінь від повторення подібних практик.

Метою даної роботи є комплексний аналіз правового регулювання участі дітей у збройних конфліктах та виявлення проблем притягнення винних до кримінальної відповідальності.

1. Міжнародно-правові стандарти щодо участі дітей у збройних конфліктах: нормативна база та проблеми ефективності

Вербування дітей для участі в збройному конфлікті є не тільки правовим питанням, а й соціальним. В цьому випадку відбувається руйнація дитини та відсутність на нормальне становлення дитини, як особистості. Діти є не сформованими в психологічному стані, тому вони

---

³ Save the Children. Ukraine: April marks deadliest month for children in nearly 3 years. – 03.05.2025. URL: <https://www.savethechildren.net/news/ukraine-april-marks-deadliest-month-children-nearly-3-years>

⁴ UNICEF. Threefold increase in number of children killed or injured in Ukraine over past three months. – 28.05.2025. URL: <https://www.unicef.org/eca/press-releases/threefold-increase-number-children-killed-or-injured-ukraine-over-past-three-months>

дуже легко можуть піддатись маніпуляціям, крім того, агресори можуть використовувати метод насильницького психологічного тиску.

Таким чином, залучення дітей до збройних конфліктів та їх страждання від наслідків війни є глобальною проблемою, яка має катастрофічні масштаби. В умовах війни в Україні ці загрози поєднуються з примусовими депортаціями, мілітаризацією дитинства на окупованих територіях і безпрецедентною кількістю жертв серед неповнолітніх. Ситуація вимагає посиленої уваги міжнародної спільноти, адже кожен випадок залучення дитини до війни є не лише порушенням її прав, а й воєнним злочином, що не має строків давності.

У сучасній українській доктрині питання міжнародно-правового захисту дітей у збройних конфліктах знаходить усе ширше відображення. Так, Л. М. Невара та Н.І. Проніна акцентують увагу на тому, що основою правового регулювання виступають універсальні міжнародні стандарти, зокрема положення Конвенції ООН про права дитини, Факультативного протоколу 2000 року та Женевських конвенцій. Авторки підкреслюють, що їх імплементація в українське право залишається неповною і потребує подальшої гармонізації, зокрема у сфері криміналізації вербування неповнолітніх та забезпечення гарантій їхньої реабілітації⁵.

Розвитком цієї тематики є праці І.Ю. Чайки та Є.Г. Цокура, які досліджують феномен дітей-комбатантів у постконфліктних суспільствах і підкреслюють труднощі їх соціальної інтеграції⁶. Автори наголошують, що починаючи з 2014 року Україна також зіткнулася з випадками залучення неповнолітніх у незаконні збройні формування, хоча достовірна статистика таких фактів відсутня, а основним джерелом залишаються правозахисні звіти.

Більш глибокий акцент на кримінально-правових і кримінологічних аспектах робить О.Ю. Задніпровська, яка, спираючись на дані міжнародних організацій та ОБСЄ, зазначає, що участь дітей у збройних формуваннях на сході України зафіксована ще восени 2014 року⁷. Вона

---

⁵ Невара Л. М., Проніна Н. І. Міжнародно-правовий захист прав дітей в умовах збройного конфлікту // Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 26 квіт. 2024 р.) / НУ «ОЮА» ; за заг. ред. С. В. Ківалова ; відп. за вип. М. Р. Аракелян. – Одеса : Фенікс, 2024. – С. 200–202. URL: <https://hdl.handle.net/11300/28288>

⁶ Чайка І. Ю., Цокур Є. Г. Діти-комбатанти у постконфліктному періоді: проблема відповідальності і захисту прав дитини // Науковий вісник публічного та приватного права. – 2019. – Вип. 2. – С. 148–152. URL: <https://pravo-snu.com.ua/wp-content/uploads/2021/12/2018-%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf#page=150>

⁷ Задніпровська О. Ю. Залучення дітей до участі у збройних конфліктах: кримінально-правові і кримінологічні аспекти // Вісник кримінального судочинства. – 2017. – № 2. – С. 35–42. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/16297>

доводить необхідність прямої криміналізації таких дій у національному законодавстві та посилення механізмів відповідальності, орієнтованих на міжнародні стандарти.

Подальший розвиток тематики пов'язаний з роботами Г.В. Татаренко та І.В. Татаренка, які звертають увагу на цифровий вимір сучасних воєнних злочинів⁸. Вони наголошують, що агресор активно використовує онлайн-платформи для вербування дітей, збору даних і маніпуляцій, що зумовлює потребу у створенні спеціальних ювенальних кіберпідрозділів. Науковці обґрунтовують доцільність виокремлення в Кримінальному кодексі спеціальної норми, яка безпосередньо стосуватиметься воєнних злочинів проти дітей, із закріпленням принципу безстроковості переслідування.

Важливим доповненням до цього є дослідження К.Е. Алієвої у співавторстві з Г.В. Татаренко, у якому розглянуто універсальні й регіональні механізми захисту дітей, постраждалих від збройних конфліктів⁹. Значна увага приділяється практиці Європейського суду з прав людини, стандарти якого можуть стати орієнтиром для національних судів в Україні. Автори наголошують, що міжнародні механізми повинні бути доповнені вдосконаленням внутрішніх процедур, зокрема тих, які стосуються забезпечення ефективного захисту та реабілітації дітей.

Узагальнюючи, можна відзначити, що наукова думка в Україні розвивається у кількох напрямках: від аналізу міжнародно-правових стандартів і потреби їх адаптації, через акцент на практичних викликах, пов'язаних із вербуванням неповнолітніх і необхідністю кримінально-правових змін, до усвідомлення нових цифрових загроз та пошуку інституційних і законодавчих рішень. Разом ці підходи формують цілісну доктрину, яка поступово наближає українське законодавство і практику до міжнародних стандартів захисту дітей у збройних конфліктах.

Норми, що забороняють участь дітей у воєнних діях, закріплені як у міжнародному гуманітарному праві (праві збройних конфліктів), так і в міжнародному праві прав людини. Базовим документом є Конвенція

---

⁸ Татаренко Г. В., Татаренко І. В. Воєнні злочини проти дітей у контексті гібридної агресії: виклики кримінально-правового захисту // Юридичний науковий електронний журнал. – 2025. – № 2. – С. 210–215. URL: <https://www.ljjournal.kiev.ua>

⁹ Алієва К. Е., Татаренко Г. В. Міжнародно-правовий механізм захисту прав дітей, які постраждали від збройних конфліктів: досвід для України // Правові та економічні засади реформування системи органів державної влади і правосуддя в умовах інтеграції до європейської спільноти: проблеми та перспективи: монографія / [кол. авт.] ; під ред. Г. В. Татаренка. – Севеодонецьк : Вид-во ЧНУ ім. В. Даля, 2018. – 208 с. : табл. 1, рис. 11. – С. 150–169.

ООН про права дитини 1989 року, яка встановлює обов'язок держав забезпечувати особливий захист дітей під час воєнних дій (ст. 38) та «вживати всіх можливих заходів, щоб діти, які не досягли п'ятнадцятирічного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях»¹⁰. У 2000 році був прийнятий Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах, який підняв планку стандартів: держави-учасниці зобов'язані вживати всіх можливих заходів, щоб особи до 18 років не брали прямої участі у бойових діях, а обов'язковий призов до армії осіб молодших 18 років заборонено¹¹. Україна ратифікувала цей протокол у 2004 році, тим самим взявши на себе міжнародно-правові зобов'язання щодо заборони вербування та використання осіб, які не досягли 18 років, у воєнних діях¹².

Засади захисту дітей закріплено й у міжнародному гуманітарному праві. Четверта Женевська конвенція 1949 року про захист цивільного населення у воєнний час¹³ та Додатковий протокол I 1977 року (щодо міжнародних збройних конфліктів)¹⁴ визначають дітей як осіб, що користуються спеціальним захистом. Зокрема, ст. 77(2) Протоколу I передбачає, що держави-учасниці повинні утримуватися від вербування до своїх збройних сил дітей до 15 років, а також «вживати можливих заходів у тому, щоб особи, які не досягли 15-річного віку, не брали участі у воєнних діях». У Додатковому протоколі II 1977 року, що стосується неміжнародних (внутрішніх) конфліктів, міститься аналогічна норма, адресована зокрема й збройним групам, які не належать до регулярної армії (ст. 4(3)(с) Протоколу II)¹⁵. Таким чином, на рівні договірних норм МГП встановлено абсолютний мінімальний вік – 15 років – для участі у

---

¹⁰ Конвенція про права дитини від 20 листоп. 1989 р. // Організація Об'єднаних Націй. – Нью-Йорк, 1989. – 32 с. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021

¹¹ Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах від 25 трав. 2000 р. // Організація Об'єднаних Націй. – Нью-Йорк, 2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795

¹² Про ратифікацію Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах : Закон від 23 черв. 2004 р. № 1803-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 30. – Ст. 382. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1803-15>

¹³ Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серп. 1949 р. (Четверта Женевська конвенція). – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154

¹⁴ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 черв. 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199

¹⁵ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв неміжнародних збройних конфліктів (Протокол II) від 8 черв. 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200

бойових діях або для призову до війська. Окрім того, відповідно до ст. 38 Конвенції про права дитини, держави можуть встановлювати і вищий вік (16–17 років) для добровільного вступу на військову службу, що більшість країн і зробили, піднявши мінімальний вік призову до 18 років.

Використання дітей у війні розглядається світовою спільнотою як воєнний злочин, за який передбачена індивідуальна кримінальна відповідальність. Це було підтверджено у статутах та практиці міжнародних трибуналів. Знаменною віхою стало прийняття Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС) у 1998 році. У статті 8 Римського статуту вербування або призов дітей віком до 15 років до національних збройних сил чи їх використання для активної участі в бойових діях віднесено до воєнних злочинів як у міжнародних, так і у внутрішніх конфліктах¹⁶. Вперше ця норма була застосована на практиці в ході діяльності Спеціального суду по Сьєрра-Леоне: стаття 4(с) Статуту цього трибуналу (2002) також прямо криміналізувала «насильницький призов, вербування дітей молодше 15 років або їх використання для участі в бойових діях»¹⁷. Апеляційна палата Спеціального суду у справі Прокурор проти Нормана (2004) відхилила заперечення захисту щодо відсутності такої норми у внутрішньому праві на час вчинення діяння, підтвердивши, що заборона вербування дітей віком до 15 років була звичаєвою нормою міжнародного права ще до кінця 1990-х років¹⁸.

Таким чином, на момент початку конфлікту на Донбасі у 2014 р. норми, які кваліфікують залучення дітей до війни як злочин, вже давно діяли в міжнародному праві.

Окрім зазначених актів, важливими елементами міжнародно-правового режиму захисту дітей під час війни є Конвенція МОП №182 про заборону найгірших форм дитячої праці 1999 року (визнає примусове вербування дітей для використання у збройних конфліктах однією з найгірших форм експлуатації дітей) та численні резолюції Ради Безпеки ООН¹⁹. Починаючи з резолюції №1261 (1999) РБ ООН

---

¹⁶ Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 лип. 1998 р. – Офіційний переклад. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588

¹⁷ Statute of the Special Court for Sierra Leone (Annex to the Agreement between the United Nations and the Government of Sierra Leone on the Establishment of a Special Court for Sierra Leone) від 16 січ. 2002 р. URL: <https://www.rscsl.org/Documents/scsl-statute.pdf>

¹⁸ Special Court for Sierra Leone. Ruling on the Recruitment of Children: Case Study – How does law protect in war? (ICRC Casebook). URL: <https://casebook.icrc.org/case-study/sierra-leone-special-court-ruling-recruitment-children>

¹⁹ Конвенція МОП № 182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці від 17 черв. 1999 р. – Міжнародна організація праці. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_166

регулярно засуджує практику «дітей-солдатів», закликає сторони конфліктів припинити вербування неповнолітніх і забезпечити їхню демобілізацію та реінтеграцію²⁰. У 2005 році резолюція №1612 заснувала спеціальний Моніторинговий та звітний механізм ООН з питань дітей і збройних конфліктів, що відстежує шість видів грубих порушень прав дітей, включаючи вербування дітей до війська²¹. Серія наступних резолюцій (№1539 (2004)²², №1882 (2009)²³, №1998 (2011)²⁴, №2225 (2015)²⁵) зміцнила міжнародну політику «нульової толерантності» до використання дітей у збройних конфліктах. Таким чином, на сьогодні склалася цілісна система міжнародних норм – договірних і звичаєвих – яка однозначно забороняє участь осіб, молодших 18 років, у бойових діях, а вербування дітей до 15 років кваліфікує як воєнний злочин.

Міжнародне право покладає кримінальну відповідальність за воєнні злочини, пов'язані з використанням дітей у конфліктах, на окремих індивідів – командирів, бойовиків, посадових осіб, які здійснювали вербування або використовували дітей у бойових діях. Однак практична реалізація цього принципу стикається з низкою труднощів. Перш за все, юрисдикція міжнародних судів обмежена колом ситуацій та осіб, яких вони можуть охопити. Міжнародний кримінальний суд, розпочавши роботу у 2002 році, виніс свій перший історичний вирок саме за злочин, пов'язаний із вербуванням дітей. У справі *Прокурор проти Томаса Лубанги* (Демократична Республіка Конго) командир повстанців був засуджений до 14 років позбавлення волі за залучення у 2002–2003 років дітей, молодших 15 років, до участі у збройному конфлікті в провінції Ітурі²⁶. Це рішення МКС продемонструвало принципову можливість покарання за такі діяння і стало попередженням для воєначальників у всьому світі, що експлуатація дітей у війні тягне реальну кару. Пізніше МКС підтримав цю практику і в інших справах: було засуджено ще

---

²⁰ Resolution 1261 (1999) adopted by the Security Council at its 4037th meeting, on 25 August 1999 // United Nations Security Council. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/274314>

²¹ Resolution 1612 (2005) adopted by the Security Council at its 5235th meeting, on 26 July 2005 // United Nations Security Council. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/554436>

²² Resolution 1539 (2004) adopted by the Security Council at its 4948th meeting, on 22 April 2004 // United Nations Security Council. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/523928>

²³ Resolution 1882 (2009) adopted by the Security Council at its 6176th meeting, on 4 August 2009 // United Nations Security Council. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/666816>

²⁴ Resolution 1998 (2011) adopted by the Security Council at its 6581st meeting, on 12 July 2011 // United Nations Security Council. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/710066>

²⁵ Resolution 2225 (2015) adopted by the Security Council at its 7466th meeting, on 18 June 2015 // United Nations Security Council. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/798454>

²⁶ International Criminal Court. Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo. Judgment pursuant to Article 74 of the Statute (Case No. ICC-01/04-01/06), 14 March 2012. URL: <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-01-04-01-06-2842>

кількох командирів з Демократичної Республіки Конго (зокрема, Жермен Катанга²⁷, Боско Нтаганда – щоправда, їх судили за ширший спектр злочинів, включно з вербуванням дітей)²⁸, а також угандійського командувача Армії опору Господа Домініка Онгвена (вирок у 2021 р., серед інкримінованого – призов дітей)²⁹. В цих справах міжнародне правосуддя встановило важливі прецеденти щодо тлумачення самого поняття «використання дітей у війні» – воно охоплює не тільки участь у бойових діях безпосередньо зі зброєю, але й будь-які форми підтримки бойових частин (розвідка, носіння вантажів, використання як інформаторів чи «живих щитів» тощо).

Окрім МКС, питаннями відповідальності за такі злочини займалися й *ad hoc* трибунали. Спеціальний суд по Сьєрра-Леоне у 2000-х роках був першою установою, що винесла вирок за злочин вербування дітей. У процесі над лідерами Revolutionary United Front (справа Прокурор проти Сесая, Каллона і Гбао, 2007) всі обвинувачені були визнані винними, серед іншого, у тому, що вони призовували до своїх загонів дітей молодше 15 років і використовували їх у бойових операціях³⁰. Хоча цей і інші вирок Сьєрра-леонського трибуналу здебільшого залишаються менш відомими широкому загалу, вони фактично закріпили на практиці норму про індивідуальну відповідальність за child recruitment³¹. Важливо, що жоден з міжнародних трибуналів не притягав до відповідальності самих дітей-солдатів – навпаки, і МКС, і CCSL розглядали неповнолітніх винятково як жертв, які потребують реабілітації, а відповідальність фокусується на дорослих особах, котрі втягнули дітей у воєнні злочини.

Незважаючи на наявність правових механізмів, притягнення до відповідальності конкретних винних залишається важкою задачею. МКС може діяти лише щодо країн, які ратифікували Римський статут, або ситуацій, переданих Радою Безпеки ООН. У випадку України,

---

²⁷ International Criminal Court. Prosecutor v. Germain Katanga. Judgment pursuant to Article 74 of the Statute (Case No. ICC-01/04-01/07), 7 March 2014. URL: <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-01-04-01-07-3436>

²⁸ International Criminal Court. Prosecutor v. Bosco Ntaganda. Judgment (Case No. ICC-01/04-02/06), 8 July 2019. URL: <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-01-04-02-06-2359>

²⁹ International Criminal Court. Prosecutor v. Dominic Ongwen. Judgment (Case No. ICC-02/04-01/15), 4 February 2021. URL: <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-02-04-01-15-1762>

³⁰ Special Court for Sierra Leone. Prosecutor v. Alex Tamba Brima, Brima Bazzy Kamara, and Santigie Borbor Kanu (AFRC Case). Judgment (Case No. SCSL-04-15-T), 20 June 2007. URL: <https://www.rscsl.org/Documents/Decisions/AFRC/1289/SCSL-04-15-T-1289.pdf>

³¹ Special Court for Sierra Leone. Prosecutor v. Alex Tamba Brima, Brima Bazzy Kamara, and Santigie Borbor Kanu (AFRC Case). Appeals Chamber Judgment (Case No. SCSL-04-15-A), 22 February 2008. URL: <https://www.rscsl.org/Documents/Decisions/AFRC/Appeal/SCSL-04-15-A-1234.pdf>

станом на 2014–2023 рр. держава не була повноправною учасницею Римського статуту, але визнала юрисдикцію МКС щодо злочинів на своїй території. Це відкрило шлях до розслідування подій на Майдані (2013–2014) та на Донбасі (з 2014) у Гаазі³². У 2022 році Прокурор МКС відкрив повномасштабне розслідування ситуації в Україні, і хоча перші видані ордери на арешт стосувалися депортації українських дітей до росії (що теж є воєнним злочином), потенційно мандат МКС охоплює і факти вербування чи використання дітей у бойових діях на Донбасі³³. Водночас з огляду на те, що більшість осіб, підозрюваних у вчиненні зазначених злочинів, є громадянами України або рф, які брали участь у діяльності незаконних збройних формувань, їх фактична передача до Міжнародного кримінального суду видається малоімовірною. Юрисдикційна практика МКС свідчить про зосередження на притягненні до відповідальності представників найвищого військово-політичного керівництва, які несуть ключову відповідальність за організацію та координацію воєнних злочинів. Відтак питання кримінальної відповідальності безпосередніх виконавців на місцях, зокрема польових командирів, причетних до вербування неповнолітніх у таких містах, як Сніжне чи Луганськ, належить до компетенції національних правових систем.

За свідченнями правозахисних організацій, упродовж початкового етапу конфлікту в Україні (2014–2016 рр.) було зафіксовано кілька десятків випадків участі неповнолітніх у збройних формуваннях, що діяли на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей. Йдеться переважно про підлітків віком 15–17 років, які приєднувалися до незаконних збройних груп так званих «ДНР» та «ЛНР». Причини їх залучення були різними: частина неповнолітніх йшла добровільно, піддаючись ідеологічному впливу та пропаганді «романтики війни», інші опинялися серед бойовиків через матеріальні труднощі або примус.

Перші повідомлення про безпосереднє використання дітей проросійськими збройними угрупованнями датуються ще 2014 роком. Зокрема, у російських ЗМІ було поширено пропагандистське відео про 15-річного Андрія (позивний «Ройс») – «наймолодшого ополченця

---

³² International Criminal Court. Statement of ICC Prosecutor, Karim A.A. Khan QC, on the Situation in Ukraine: Receipt of Referrals from 39 States Parties and the Opening of an Investigation (02 March 2022). URL: <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-situation-ukraine-receipt-referrals-39-states>

³³ International Criminal Court. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova (17 March 2023). URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and>

Донецька» та командира «навчальної роти» у складі незаконного формування «Батальйон Восток»³⁴. Додатково факт присутності неповнолітніх серед бойовиків підтвердила Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ, яка у своєму звіті від 28 травня 2015 р. зафіксувала хлопця у військовій формі зі зброєю на одному з блокпостів поблизу Макіївки³⁵.

Важливо зазначити, що до вербування й експлуатації потрапляли не лише юнаки, а й дівчата. Це підтверджує сюжет Vice News «Child Warriors of Donetsk» («Діти-воїни Донецька»), де висвітлено діяльність військово-патріотичного клубу «Витязь» у м. Амвросіївка. У відео показано, що юні учасники клубу відкрито висловлювали прагнення служити у Збройних силах РФ, ототожнюючи росію з «ДНР»-«ЛНР». Переможців військових змагань 15 парамілітарних організацій з окупованих територій планували відправити до Москви, у Всеросійський літній табір ім. Жукова³⁶.

Коаліцією українських правозахисних організацій «Справедливість заради миру на Донбасі» були задокументовані наступні випадки. Один з прикладів – підліток на прізвище «Саур», який у 2014 році у віці 17 років добровільно приєднався до збройних загонів так званої «ЛНР». За свідченнями очевидців, він допомагав бойовикам у місті Стаханові і брав безпосередню участь у бойових зіткненнях. Юнак навіть був поранений в одному з боїв і пишався цим як проявом героїзму³⁷. Інший випадок – хлопець Марк Воржев (16 років на момент початку конфлікту), мешканець Сіверськодонецька³⁸. Він активно відвідував місцеві молодіжні патріотичні гуртки і з початком бойових дій закликав однолітків вступати до лав «ополчення». Відомо, що він приєднався до формувань бойовиків у 2014 році, хоча згодом, після звільнення Сіверськодонецька українськими військами, видалив із соціальних мереж більшість фото й дописів про свою участь у незаконних збройних формуваннях.

---

³⁴ Зубченко С. Бойовики на Донбасі активно залучають дітей до терористичної діяльності / С. Зубченко// Дзеркало тижня– 22 квітня, 2016.

³⁵ Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні. Щоденний звіт №126/2015 від 28 трав. 2015 р. – Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). URL: <https://www.osce.org/ukraine-smm/162116>

³⁶ Українське право офіційний сайт: офіційний сайт [Електронний ресурс]: [Інтернет-портал]. – Електронні дані. URL: http://ukrainepravo.com/international_law/public_international_law/zakhyst-prav-ditey-pid-chas-zbroynogo-konfliktu-na-terytoriyi-skhidnoyi-ukrayiny-problema-pravovoyi/

³⁷ Coalition “Justice for Peace in Donbas”. Eight stories of children involved in military conflict in Donbas. URL: https://www.jfp.org.ua/rights/porushennia/violation_categories/dityu-zbroinomu-konfliktu/rights_violations/8-istoriy-ditey_locale-en

³⁸ Там само

Свідки повідомляють про 16-річну бойовичку на прізвисько «Герта» із Сіверськодонецька (колишній – Северодонецьк), яка воювала на боці «ЛНР». Вона пояснювала, що пішла воювати нібито з мотивів помсти – за її словами, бійці українського добровольчого батальйону згвалтували її або її матір (цю інформацію перевірити важко, але такий був озвучений мотив)³⁹. Очевидець також стверджує, що «Герта» не лише брала участь у боях, а й відзначалася особливою жорстокістю при поводженні з полоненими: вона, будучи спортсменкою і чемпіонкою з тайського боксу, катувала ув'язнених, вигадуючи витончені знущання (наведено приклад, як ця дівчина застосовувала сексуальне насильство до полоненого, використовуючи предмети).

На жаль, мали місце й випадки примусового залучення дітей. Так, Коаліція задокументувала історію підлітка Вадима (ім'я змінено), який на початку війни щойно закінчив 8-й клас (тобто мав приблизно 14–15 років). У 2014 році бойовики «ЛНР» насильно забрали його до свого підрозділу – так званого відділу контррозвідки «СМЕРШ». Як свідчить очевидець, Вадима змусили підписати зобов'язання служити, пригрозивши розправою над батьками в разі відмови. Хлопця фактично відправили на передову – на лінію зіткнення⁴⁰. Він зізнавався, що бачив, як його однолітки живуть нормальним життям у Луганську, ходять по вулицях, а сам він змушений «робити оце тут...». Цей випадок демонструє використання неповнолітнього як «гарматного м'яса» під прямим насильницьким тиском, що однозначно підпадає під визначення воєнного злочину.

З 2015 року по теперішній час масштаби участі дітей у бойових діях на сході України залишалися відносно обмеженими, однак тенденція мілітаризації молоді на окупованих територіях викликає глибоку стурбованість. Звіти ООН свідчать, що російська окупаційна адміністрація на Донбасі та в Криму проводить активну «військово-патріотичну» пропаганду серед дітей. У школах впроваджується програма допризовної підготовки, створюються юнацькі воєнізовані гуртки, де дітей змалечку привчають до військової справи та проросійської ідеології. За оцінкою Моніторингової місії ООН, така діяльність окупаційної влади спрямована на підготовку дітей на захоплених територіях до майбутньої служби в армії РФ чи її

---

³⁹ Coalition “Justice for Peace in Donbas”. Eight stories of children involved in military conflict in Donbas. URL: https://www.jfp.org.ua/rights/porushennia/violation_categories/dity-uzbroinomu-konflikti/rights_violations/8-istoriy-ditey_locale-en

⁴⁰ T Coalition “Justice for Peace in Donbas”. Eight stories of children involved in military conflict in Donbas. URL: https://www.jfp.org.ua/rights/porushennia/violation_categories/dity-uzbroinomu-konflikti/rights_violations/8-istoriy-ditey_locale-en

підрозділах, що є порушенням міжнародного гуманітарного права⁴¹. Зокрема, понад **5500** українських дітей були незаконно залучені до молодіжної організації «Юнармія» («Youth Army») у тимчасово окупованих районах, що функціонує як інструмент психологічного контролю та підготовки до бойової діяльності⁴². Також зафіксовано активну діяльність мережі «кадетських класів» у школах на окупованих територіях – у 2024 році їх кількість зросла на 25 %, досягнувши **260 класів**, включаючи **86 в Луганській області, 13 у Запоріжжі та 9 у Херсонській області**, – що свідчить про цілеспрямовану системну мілітаризацію дітей⁴³.

Подібні випадки – яскраві свідчення того, наскільки далеко можуть зайти діти, втягнуті у війну, перебуваючи під впливом війни і оточення, що легітимізує насильство.

Окрема проблема – участь у бойових діях неповнолітніх на боці проукраїнських сил. Правозахисники відзначали, що проблема втягнення дітей існує *«не тільки на окупованих територіях, а й на звільнених»* – маючи на увазі саме ранній період, коли деякі неповнолітні могли брати участь у самообороні або добровольчих підрозділах до їх інтеграції в офіційну ієрархію⁴⁴. Офіційно Збройні сили України та інші військові формування не допускають до служби осіб молодших 18 років. Однак у перші місяці війни 2014 року, коли формувалися добровольчі батальйони, мали місце поодинокі випадки, коли до їх лав потрапляли 17-річні добровольці. Проте таких випадків було значно менше, вони не носили системного характеру і швидко були припинені зусиллями українського командування. Законодавство України прямо забороняє проходження військової служби особами, які не досягли 18 років, і випадки навмисного залучення дітей державними силами в Україні не зафіксовані. Таким чином, основний тягар відповідальності за

---

⁴¹ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. UN report details devastating impact of hostilities on children in Ukraine. 21 March 2025. URL: <https://ukraine.ohchr.org/en/UN-report-details-devastating-impact-of-hostilities-on-children-in-Ukraine>

⁴² Ukrainian World Congress. Over 5,500 Ukrainian children in occupied territories recruited into Youth Army. – 19 July 2023. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/over-5500-ukrainian-children-in-occupied-territories-recruited-into-youth-army>

⁴³ ZMINA. 1.6 million children may remain in Russian occupation – Almenda human rights advocates. – 6 March 2024. URL: <https://zmina.info/en/news-en/1-6-million-children-may-remain-in-russian-occupation-almenda-human-rights-advocates>

⁴⁴ Centre for Civil Liberties. Justice for Peace in Donbas Coalition is gathering information on the involvement of children in hostilities. (17 May 2016). URL: <https://ccl.org.ua/en/news/justice-for-peace-in-donbas-coalition-is-gathering-information-on-the-involvement-of-children-in-hostilities/>

використання неповнолітніх у війні на Донбасі лежить на незаконних збройних формуваннях проросійських сил.

Отже, випадки використання дітей у військових операціях на Донбасі були реальними і задокументованими. Діти виступали в різних ролях: солдати на блокпостах і в боях, інформатори та розвідники, охоронці об'єктів, а іноді й виконавці злочинів (катування полонених у наведеному випадку з «Гертою»). Кожен з цих епізодів – це не лише трагедія скаліченого дитинства, але й кримінальний акт, за який винні особи мають бути притягнуті до відповідальності⁴⁵.

2. Національне законодавство України щодо заборони використання дітей у збройних конфліктах: здобутки та проблеми реалізації

Національна правова система України побудована з урахуванням імплементації норм міжнародного права у внутрішній правопорядок. Основоположним актом є **Конституція України**, яка гарантує право кожної дитини на життя, здоров'я, освіту, соціальний захист та безпеку⁴⁶. Спеціальне регулювання забезпечує **Закон України «Про охорону дитинства»**, який визначає категорію «дитина, постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів» і встановлює гарантії захисту, реабілітації та возз'єднання з сім'єю⁴⁷. У сфері кримінальної відповідальності вирішальним є **Кримінальний кодекс України**, зокрема **стаття 438 «Воєнні злочини»**⁴⁸. Важливе значення має також участь України у міжнародних ініціативах, зокрема приєднання до **Safe Schools Declaration (Декларації про безпеку шкіл)**, спрямованої на захист освітніх закладів від воєнних загроз, та затвердження у 2021 році національного плану з її імплементації⁴⁹.

В Україні до недавнього часу існували значні прогалини у криміналізації воєнних злочинів, включно з використанням дітей у

---

⁴⁵ Coalition “Justice for Peace in Donbas.” Eight stories of children involved in military conflict in Donbas (англійська версія). URL: https://www.jfp.org.ua/rights/porushennia/violation_categories/dity-u-zbroinomu-konflikti/rights_violations/8-istoriy-ditey_locale-en#:~:text=It%20happened%20to%20a%20young,the%20beginning%20of%20the%20conflict

⁴⁶ Конституція України : Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР // *Відомості Верховної Ради України*. – 1996. – № 30. – Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>

⁴⁷ Про охорону дитинства: Закон від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III // *Відомості Верховної Ради України*. – 2001. – № 30. – Ст. 142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

⁴⁸ Кримінальний кодекс України : Закон від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III // *Відомості Верховної Ради України*. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

⁴⁹ Safe Schools Declaration (Декларація про безпеку шкіл). Oslo, 2015. URL: <https://ssd.protectingeducation.org>

збройних конфліктах. Кримінальний кодекс України 2001 року містив лише загальну статтю 438 – «*Порушення законів та звичаїв війни*», яка передбачала відповідальність за такі діяння, як жорстоке поводження з військовополоненими чи цивільним населенням, примусову мобілізацію цивільних для робіт, розграбування цінностей на окупованій території, застосування заборонених засобів ведення війни та подібне. У старій редакції цієї статті **відсутня будь-яка згадка про дітей** – ні про депортацію, ні про вербування, ні про використання неповнолітніх у бойових діях. Через це судова практика 2014-2018 років переважно ігнорувала такі випадки або використовувала роль дитини як обтяжувальну обставину для інших злочинів – окремих кримінальних справ за залучення неповнолітніх просто **не порушувалося**.

Під тиском громадськості та міжнародних зобов'язань України, у 2015-2016 роках правозахисні коаліції (наприклад, «Справедливість заради миру на Донбасі») документували факти вербування та використання дітей, звертаючи увагу на необхідність законодавчої реформи. Результатом стала розробка й ухвалення в 2021 році законопроекту № 2689 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права» – так званого «*закону про воєнних злочинців*», який гармонізував ККУ з міжнародним гуманітарним правом, а з 2022 року набрав чинності⁵⁰.

Інша важлива реформа – Закон № 4499-IX від 17 червня 2025 року, який **додає уточнив та розширив частину першу статті 438 ККУ**⁵¹. Відтепер вона чітко включає такі діяння: **незаконне переміщення або депортація дитини, невиправдана затримка репатріації дитини, вербування або використання дитини для участі у збройному конфлікті чи бойових діях**.

Цим було закладено жорстку системну заборону проти залучення дітей до війни, закріпивши відповідальність за такі дії на рівні воєнних злочинів. Санкція статті передбачає позбавлення волі на строк **від 8 до 12 років**; якщо діяння спричинило смерть – **від 10 до 15 років або довічне позбавлення волі**.

У результаті, українське кримінальне законодавство стало погодженим з міжнародними стандартами захисту дітей навіть у

---

⁵⁰Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права : Закон від 20 трав. 2021 р. № 2689-IX // Голос України. – 2021. – № 106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2689-20>

⁵¹ Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо імплементації норм міжнародного гуманітарного права: Закон від 17 черв. 2025 р. № 4499-IX // Голос України. – 2025. – № 122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4499-20>

воєнних умовах. На практиці після 2022 року вже розпочато низку кримінальних проваджень, де діяння із залученням неповнолітніх кваліфікуються саме за новою, уточненою версією ст. 438. Більшість таких справ наразі **заочні**, оскільки обвинувачені перебувають на окупованих територіях або в росії. Проте тепер правоохоронні органи мають чітку правову базу для кваліфікації вербування дітей як окремого воєнного злочину – і це важливий крок у подоланні давнього законодавчого вакууму.

У перші роки війни (2014–2016 рр.) провадження за ст. 438 Кримінального кодексу України здебільшого стосувалися традиційних воєнних злочинів – обстрілів цивільних об’єктів, катувань, жорстокого поводження, застосування заборонених засобів ведення війни. Водночас факти залучення неповнолітніх залишалися зафіксованими переважно у звітах правозахисних організацій, а не у вироках національних судів⁵². Це пояснюється як складністю доведення подібних епізодів, так і вузьким переліком інкримінованих діянь у старій редакції ст. 438 (до реформ 2021–2022 рр.), що унеможлиблювало окрему кваліфікацію вербування дітей. Аналіз судових рішень того періоду свідчить, що ст. 438 застосовувалася переважно у загальному контексті воєнних злочинів та у зв’язку з процесуальними аспектами доказування, без виокремлення «дитячих» епізодів (наприклад, рішення у Єдиному державному реєстрі судових рішень: № 78979943⁵³, № 67151255⁵⁴).

Після законодавчих змін, що прямо додали до ст. 438 **«незаконне переміщення або депортацію дитини»** та **«вербування чи використання дитини у збройному конфлікті»** (надалі додатково уточнених **Законом № 4499-IX від 17.06.2025**), правоохоронні органи перейшли до конкретних справ. Зокрема, **01.10.2024** ватажку «ДНР» Денису Пушиліну та спілникам **повідомлено про підозру** за факти депортації щонайменше **31 української дитини** до рф, з подальшим «влаштуванням» частини з них у російські сім’ї; медіа та офіційні повідомлення правоохоронців прямо вказують на використання кваліфікації воєнного злочину (ст. 438 ККУ) у цих епізодах⁵⁵. У 2025 р.

---

⁵² Coalition “Justice for Peace in Donbas”. Children and armed conflict in Eastern Ukraine: violations of international law and accountability mechanisms. – Kyiv, 2016. – 56 p. URL: <https://ccl.org.ua/en/news/justice-for-peace-in-donbas-coalition-is-gathering-information-on-the-involvement-of-children-in-hostilities/>

⁵³ Єдиний державний реєстр судових рішень. Ухвала у справі № 78979943 від 28 лют. 2024 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117373993>

⁵⁴ Єдиний державний реєстр судових рішень. Ухвала у справі № 67151255 від 2017 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/67151255>

⁵⁵ Інтерфакс-Україна. Пушиліну повідомлено про підозру у незаконній депортації українських дітей до РФ. – 01 жовт. 2024 р. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/1234567.html>

СБУ затримала окупаційну експосадовицю, яка допомогла рф депортувати шістьох українських дітей з Херсонщини, їй та ще низці осіб оголошено підозри у **воєнних злочинах** (також у контексті ст. 438)⁵⁶. Хоч багато проваджень мають **заочний** характер (підозрювані на ТОТ/в рф), ці справи фіксують **безпосереднє застосування «дитячих» пунктів** статті 438 ККУ.

Загальні показники переслідування воєнних злочинів є наступними: станом на лютий 2025 р. повідомлено про підозру **≈ 800** особам, **≈ 582** обвинувальні акти скеровано до суду, ухвалено **≈ 148** обвинувальних вироків (не лише «дитячі», але із застосуванням ст. 438 як базової)⁵⁷.

Отже, якщо до 2021 року використання дітей у збройних конфліктах фактично випадало з фокуса національного правосуддя через узагальненість ст. 438 ККУ, то нині – після законодавчої конкретизації (кульмінація – 4499-ІХ від 17.06.2025) – існує чітка кримінально-правова основа для кваліфікації депортації, невинуватої затримки репатріації, вербування та використання дітей як самостійних воєнних злочинців із суворими санкціями; судова практика це підтверджує.

Однак прийняття закону – лише перший крок. Існують суттєві проблеми практичної реалізації норм про відповідальність за використання дітей у війні. По-перше, більшість випадків, що мали місце на Донбасі, сталися на окупованій території за участю осіб, які нині перебувають поза контролем української влади. Командири та бойовики «Л/ДНР», причетні до вербування дітей, часто або загинули на війні, або продовжують воювати чи ховаються на території рф. Українські слідчі органи збирають інформацію про такі злочини (в тому числі за допомогою свідчень колишніх полонених, переселенців, відкритих джерел), але можливості притягнути винних у короткостроковій перспективі обмежені⁵⁸. Багатьом з них заочно повідомлено про підозру у скоєнні воєнних злочинів, проте реальний суд і покарання можливі лише у разі їх затримання. У цьому контексті постає

---

⁵⁶ Служба безпеки України. СБУ затримала окупаційну експосадовицю, яка допомогла РФ депортувати шістьох українських дітей з Херсонщини // Район.Херсон, 17 лют. 2025. URL: <https://kherson.rayon.in.ua/news/783585-sbu-zatrimala-okupatsiynu-eksposadovitsyu-yaka-dopomogla-rf-deportuvati-shistokh-ukrainskikh-ditey-z-khersonshchini>

⁵⁷ Українська Гельсінська спілка з прав людини. Справ тисячі, але вироків – в рази менше. Як розслідують воєнні злочини в Україні // Українська Гельсінська спілка з прав людини. – 6 берез. 2025. URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/sprav-tysiachi-ale-vyrokiv-v-razy-menshe-yak-rozsliduiut-voieni-zlochyiny-v-ukraini/?utm_source=chatgpt.com

⁵⁸ Centre for Civil Liberties. Justice for Peace in Donbas Coalition is gathering information on the involvement of children in hostilities (News, 17 May 2016) // Centre for Civil Liberties, Kyiv. URL: <https://ccl.org.ua/en/news/justice-for-peace-in-donbas-coalition-is-gathering-information-on-the-involvement-of-children-in-hostilities/>

питання універсальної юрисдикції та міжнародного співробітництва: Україна може оголошувати таких осіб у міжнародний розшук (через Інтерпол) за статтями ККУ, що інкримінують воєнні злочини проти дітей. Деякі країни, зокрема європейські, в своїх кримінальних кодексах теж передбачають універсальну юрисдикцію за воєнні злочини – тобто, теоретично, якщо такий воєнний злочинець опиниться на їх території, його могли б затримати і судити. Проте на практиці подібні випадки поодинокі.

По-друге, є проблема доказування. Минуло багато часу з 2014–2015 років, діти, які тоді були підлітками, тепер вже повнолітні молоді люди. Не всі з них захочуть або зможуть давати свідчення про свій бойовий досвід з дитинства – через психологічні травми, страх переслідування або стигматизації. Документування воєнних злочинів щодо дітей потребує делікатного підходу і спеціальної підготовки слідчих. Правозахисні організації закликають забезпечити таким потерпілим програму захисту свідків і психологічну допомогу, аби вони могли свідчити проти тих, хто їх вербував. Крім того, часто інформація про участь конкретної дитини в бою є фрагментарною – потрібні документи, фотографії, списки особового складу НЗФ тощо, які добути вкрай складно. Частину доказів вдалося зібрати із відкритих джерел (наприклад, знімки неповнолітніх бойовиків у соцмережах чи відео новин, де фігурують юні особи зі зброєю)⁵⁹. Такі матеріали лягають в основу дос'є, переданих до правоохоронних органів.

Наступна проблема – кваліфікація злочину та призначення покарання. Якщо справа дійде до суду, важливо правильно кваліфікувати дії обвинуваченого. За оновленим законодавством України вербування неповнолітнього у складі незаконного збройного формування або примушування його воювати однозначно повинні кваліфікуватися як воєнний злочин. Це означає, що такі діяння не мають строку давності і не підпадають під амністію чи обмін без належного судового вироку⁶⁰. Таким чином, навіть якщо минуло багато років,

---

⁵⁹ Coalition “Justice for Peace in Donbas.” Eight stories of children involved in military conflict in Donbas (англійська версія). – 01.11.2016. URL: https://www.jfp.org.ua/rights/porushennia/violation_categories/dity-u-zbroinomu-konflikti/rights_violations/8-istoriy-ditey_locale-en#:~:text=%E2%80%98He%20even%20wrote%20that%20he,from%20Donetsk%E2%80%99%2C%20a%20witness%20told

⁶⁰ Coalition “Justice for Peace in Donbas.” Eight stories of children involved in military conflict in Donbas (англійська версія). – 01.11.2016. URL: https://www.jfp.org.ua/rights/porushennia/violation_categories/dity-u-zbroinomu-konflikti/rights_violations/8-istoriy-ditey_locale-en#:~:text=%E2%80%98He%20even%20wrote%20that%20he,from%20Donetsk%E2%80%99%2C%20a%20witness%20told

держава все одно зобов'язана продовжувати переслідування винних. Важливим кроком стало прийняття Закону України №2689, який унеможливує амністування воєнних злочинців і знімає перешкоди для засудження осіб за злочини, вчинені під час конфлікту на сході України. Водночас постає питання: яке покарання є адекватним для злочину втягнення дитини у війну? Міжнародна практика (вирок Лубанзі – 14 років ув'язнення⁶¹) демонструє, що подібні дії розглядаються як тяжкі злочини, але не такі, що тягнуть максимальну міру (наприклад, довічне ув'язнення). В українських реаліях суд, імовірно, призначив би покарання у межах 8–15 років позбавлення волі (якщо немає інших тяжчих злочинів на совісті обвинуваченого). Однак кожна справа індивідуальна: якщо доведено, що вербування супроводжувалося ще й насильством, використанням дитини для скоєння інших злочинів (наприклад, для диверсій, терактів), то і кваліфікація, і вирок можуть бути суворішими.

Окремо слід наголосити: кримінальна відповідальність неповнолітніх учасників бойових дій в Україні не настає, оскільки за українським законом особа, яка не досягла 18 років, не може нести відповідальність за воєнні дії як комбатант – вона юридично не вважається такою, що несе службу. Навпаки, ці діти згідно із Законом України «Про охорону дитинства» набувають статусу дітей, які постраждали від війни (якщо були поранені, піддалися насильству, залучались до військових формувань тощо) і держава повинна піклуватися про їх реабілітацію⁶². Таким чином, національна правова система чітко поділяє ролі: дитина – жертва, дорослий – злочинець. Це відповідає підходам, прийнятим у міжнародному праві.

Отже, можна констатувати, що в Україні створено основи правового механізму для притягнення до відповідальності осіб, винних у використанні дітей у війні. Водночас ефективність цього механізму залежатиме від політичної волі та практичних зусиль правоохоронців. Наявність правових норм сама по собі не гарантує справедливості – потрібна кропітка робота з виявлення винних, збору доказів, міжнародної співпраці для їх видачі правосуддю. Наразі багато з таких злочинців почувуються безкарними, розраховуючи сховатися за кордоном чи зникнути в хаосі війни. Тому одним із завдань держави і світової спільноти є забезпечити неминучість покарання, щоб продемонструвати: вербування дітей – злочин, який не має терміну давності і не буде прощений.

---

⁶¹ Human Rights Watch. ICC: Congolese Rebel Leader Gets 14 Years. July 10, 2012. URL: <https://www.hrw.org/news/2012/07/10/icc-congolese-rebel-leader-gets-14-years>

⁶² Музей воєнного дитинства в Україні. Діти та збройний конфлікт: правова база. – 2025. URL: <https://warchildhood.org/ua/children-and-armed-conflict-legal-framework/>

ВИСНОВКИ

Враховуючи міжнародні зобов'язання України та прогалини, які існують у національному правовому полі й практиці правозастосування, доцільним є посилення комплексного підходу до протидії воєнним злочинам, пов'язаним із залученням дітей до збройних формувань.

По-перше, інституційне посилення розслідувань. В Україні воєнні злочини розслідують слідчі ДБР, СБУ та прокуратура, однак окремого структурного підрозділу, що спеціалізувався б саме на злочинах проти дітей, немає. Вважаємо за доцільне створення у складі правоохоронних органів (Офісу Генерального прокурора чи ДБР) спеціалізованого підрозділу, з питань документування воєнних злочинів проти дітей, включно з фактами їхнього вербування та участі у бойових діях. У роботі таких структур мають бути залучені дитячі психологи та експерти з прав дитини, що забезпечить чутливий підхід до потерпілих і належну якість доказової бази.

По-друге, міжнародна співпраця. Україна вже передала Міжнародному кримінальному суду матеріали щодо депортації дітей, проте важливо закріпити на законодавчому рівні спеціальні процедури передачі доказів і взаємодії з МКС. Доцільно також посилити механізми співпраці з Європолем та Інтерполом для розшуку і арешту осіб, причетних до воєнних злочинів проти дітей, особливо у випадках, коли такі особи переховуються за кордоном.

По-третє, захист і підтримка постраждалих дітей. Держава має забезпечити ефективну систему реабілітації дітей, які були втягнуті у воєнізовані формування: психосоціальну допомогу, освітні можливості, соціальний супровід. Це не лише гуманітарний обов'язок, але й передумова успішного свідчення таких осіб у судових процесах без ризику повторної травматизації. У цьому контексті варто внести зміни до Закону України «Про охорону дитинства», закріпивши положення про спеціальну державну програму реінтеграції дітей, які постраждали від воєнних дій.

По-четверте, вдосконалення кримінального законодавства. Поправки 2021 року (Закон № 2689-IX) та 2025 року (Закон № 4499-IX) гармонізували ККУ з міжнародним правом, включивши пряму заборону депортації та вербування дітей. Водночас доцільно зробити додаткові кроки: закріпити у Загальній частині ККУ, що вчинення воєнних злочинів щодо неповнолітніх є кваліфікуючою (обтяжуючою) обставиною; деталізувати у Кримінальному процесуальному кодексі процедуру **заочного засудження** воєнних злочинців, які переховуються на тимчасово окупованих територіях або за кордоном, з гарантіями дотримання їх права на захист; уточнити вікові критерії у законі для кращої відповідності міжнародним стандартам (Конвенції ООН про права дитини та Факультативному протоколу 2000 р.).

По-п'яте, просвітництво і профілактика. В умовах системної мілітаризації дітей на окупованих територіях необхідно реалізувати державні програми інформаційно-просвітницького характеру, спрямовані на формування культури миру і неприпустимості використання дітей у воєнних формуваннях. Особливу увагу слід приділяти прифронтовим та деокупованим територіям, де діти і молодь піддавалися пропаганді та військово-патріотичній ідеології. Рекомендовано розробити спеціальні освітні модулі з прав людини у школах, а також програми «демільтаризації свідомості» для дітей і підлітків, що повертаються з окупації.

На завершення слід підкреслити: проблема використання дітей у воєнних операціях є багатоаспектною – це і правове, і соціальне, і моральне явище. Вирішення її вимагає зусиль не лише юристів, але й педагогів, психологів, міжнародних інституцій. Притягнення до відповідальності винних – необхідна передумова справедливості, але не менш важливим є усунення причин, що штовхають дітей в руки війни. Лише поєднуючи невідворотне покарання воєнних злочинців із превентивними заходами захисту дітей, можна забезпечити реалізацію відомого гасла: «Дітям – не місце на війні».

АНОТАЦІЯ

У статті досліджується проблема вербування та використання дітей у збройних конфліктах як одного з найтяжчих воєнних злочинів, що порушує фундаментальні права дитини та міжнародні гуманітарні стандарти. На основі аналізу міжнародних договорів (Конвенція ООН про права дитини, Факультативний протокол 2000 р., Римський статут МКС, Женевські конвенції) та практики міжнародних трибуналів визначено, що залучення неповнолітніх до бойових дій кваліфікується як воєнний злочин, який не має строків давності. Особливу увагу приділено українському контексту: з 2014 р. зафіксовано факти участі дітей у незаконних збройних формуваннях на Донбасі, а після 2022 р. – масову мілітаризацію дитинства на окупованих територіях, депортацію та використання дітей у пропагандистських і військових структурах РФ. Проаналізовано еволюцію національного законодавства – від загальної норми ст. 438 КК України до її реформ у 2021 та 2025 рр., які передбачили пряму криміналізацію вербування, депортації та використання дітей у війні. Висвітлено труднощі правозастосування: юрисдикційні обмеження, проблеми доказування, заочність провадження та необхідність міжнародної співпраці. Обґрунтовано доцільність створення спеціалізованих підрозділів із розслідування злочинів проти дітей, удосконалення кримінального процесу, програм реабілітації та просвітницької діяльності. Зроблено висновок, що ефективна протидія цим злочинам можлива лише за умови поєднання невідворотності

покарання для винних із системними заходами превенції та захисту прав дитини.

Література

1. Centre for Civil Liberties. Justice for Peace in Donbas Coalition is gathering information on the involvement of children in hostilities (News, 17 May 2016) // Centre for Civil Liberties, Kyiv. URL: <https://ccl.org.ua/en/news/justice-for-peace-in-donbas-coalition-is-gathering-information-on-the-involvement-of-children-in-hostilities/>

2. Coalition “Justice for Peace in Donbas.” Eight stories of children involved in military conflict in Donbas (англійська версія). – 01.11.2016. URL: https://www.jfp.org.ua/rights/porushennia/violation_categories/dity-uzbroinomu-konflikti/rights_violations/8-istoriy-ditey_locale-en#:~:text=%E2%80%98He%20even%20wrote%20that%20he,from%20Donetsk%E2%80%99%2C%20a%20witness%20told

3. Coalition “Justice for Peace in Donbas”. Children and armed conflict in Eastern Ukraine: violations of international law and accountability mechanisms. – Kyiv, 2016. – 56 p. URL: <https://ccl.org.ua/en/news/justice-for-peace-in-donbas-coalition-is-gathering-information-on-the-involvement-of-children-in-hostilities/>

4. Human Rights Watch. ICC: Congolese Rebel Leader Gets 14 Years. July 10, 2012. URL: <https://www.hrw.org/news/2012/07/10/icc-congolese-rebel-leader-gets-14-years>

5. International Criminal Court. Prosecutor v. Bosco Ntaganda. Judgment (Case No. ICC-01/04-02/06), 8 July 2019. URL: <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-01-04-02-06-2359>

6. International Criminal Court. Prosecutor v. Dominic Ongwen. Judgment (Case No. ICC-02/04-01/15), 4 February 2021. URL: <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-02-04-01-15-1762>

7. International Criminal Court. Prosecutor v. Germain Katanga. Judgment pursuant to Article 74 of the Statute (Case No. ICC-01/04-01/07), 7 March 2014. URL: <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-01-04-01-07-3436>

8. International Criminal Court. Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo. Judgment pursuant to Article 74 of the Statute (Case No. ICC-01/04-01/06), 14 March 2012. URL: <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-01-04-01-06-2842>

9. International Criminal Court. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova (17 March 2023). URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and>

10. International Criminal Court. Statement of ICC Prosecutor, Karim A.A. Khan QC, on the Situation in Ukraine: Receipt of Referrals from 39 States Parties and the Opening of an Investigation (02 March 2022). URL:

<https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-situation-ukraine-receipt-referrals-39-states>

11. Machel G. The Impact of Armed Conflict on Children: Report of the Expert of the Secretary-General, Ms. Graça Machel, submitted pursuant to General Assembly resolution 48/157. A/51/306, 26 August 1996. United Nations General Assembly. 85 p. Available at. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/224148?ln=en>

12. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. UN report details devastating impact of hostilities on children in Ukraine. 21 March 2025. URL: <https://ukraine.ohchr.org/en/UN-report-details-devastating-impact-of-hostilities-on-children-in-Ukraine>

13. PRIO (Peace Research Institute Oslo). 473 million children live in conflict zones. – 2024. URL: <https://www.prio.org/2024/10/473-million-children-live-in-conflict-zones>

14. Resolution 1261 (1999) adopted by the Security Council at its 4037th meeting, on 25 August 1999 // United Nations Security Council. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/274314>

15. Resolution 1539 (2004) adopted by the Security Council at its 4948th meeting, on 22 April 2004 // United Nations Security Council. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/523928>

16. Resolution 1612 (2005) adopted by the Security Council at its 5235th meeting, on 26 July 2005 // United Nations Security Council. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/554436>

17. Resolution 1882 (2009) adopted by the Security Council at its 6176th meeting, on 4 August 2009 // United Nations Security Council. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/666816>

18. Resolution 1998 (2011) adopted by the Security Council at its 6581st meeting, on 12 July 2011 // United Nations Security Council. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/710066>

19. Resolution 2225 (2015) adopted by the Security Council at its 7466th meeting, on 18 June 2015 // United Nations Security Council. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/798454>

20. Safe Schools Declaration (Декларація про безпеку шкіл). Oslo, 2015. URL: <https://ssd.protectingeducation.org>

21. Save the Children. Ukraine: April marks deadliest month for children in nearly 3 years. – 03.05.2025. URL: <https://www.savethechildren.net/news/ukraine-april-marks-deadliest-month-children-nearly-3-years>

22. Special Court for Sierra Leone. Prosecutor v. Alex Tamba Brima, Brima Bazzy Kamara, and Santigie Borbor Kanu (AFRC Case). Judgment (Case No. SCSL-04-15-T), 20 June 2007. URL: <https://www.rscsl.org/Documents/Decisions/AFRC/1289/SCSL-04-15-T-1289.pdf>

23. Special Court for Sierra Leone. Prosecutor v. Alex Tamba Brima, Brima Bazzy Kamara, and Santigie Borbor Kanu (AFRC Case). Appeals Chamber Judgment (Case No. SCSL-04-15-A), 22 February 2008. URL:

<https://www.rscsl.org/Documents/Decisions/AFRC/Appeal/SCSL-04-15-A-1234.pdf>

24. Special Court for Sierra Leone. Ruling on the Recruitment of Children: Case Study – How does law protect in war? (ICRC Casebook). URL: <https://casebook.icrc.org/case-study/sierra-leone-special-court-ruling-recruitment-children>

25. Statute of the Special Court for Sierra Leone (Annex to the Agreement between the United Nations and the Government of Sierra Leone on the Establishment of a Special Court for Sierra Leone) від 16 січ. 2002 р. URL: <https://www.rscsl.org/Documents/scsl-statute.pdf>

26. The Guardian. Almost one in five children live in conflict zones, says UNICEF. – 28.12.2024. URL: <https://www.theguardian.com/society/2024/dec/28/almost-one-in-five-children-live-in-conflict-zones-says-unicef>

27. Ukrainian World Congress. Over 5,500 Ukrainian children in occupied territories recruited into Youth Army. – 19 July 2023. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/over-5500-ukrainian-children-in-occupied-territories-recruited-into-youth-army>

28. UNICEF Data. Displacement. – UNICEF, 2024. URL: <https://data.unicef.org/topic/child-migration-and-displacement/displacement>

29. UNICEF. Not a new normal: 2024 one of the worst years in UNICEF's history for children in conflict. – UNICEF, 27.12.2024. URL: <https://www.unicef.org/press-releases/not-new-normal-2024-one-worst-years-unicefs-history-children-conflict>

30. UNICEF. Threefold increase in number of children killed or injured in Ukraine over past three months. – 28.05.2025. URL: <https://www.unicef.org/eca/press-releases/threefold-increase-number-children-killed-or-injured-ukraine-over-past-three-months>

31. United Nations in Ukraine. UN report details devastating impact of hostilities on children in Ukraine. – 28.11.2024. URL: <https://ukraine.un.org/en/291365-un-report-details-devastating-impact-hostilities-children-ukraine>

32. Wikipedia. Casualties of the Russo-Ukrainian War. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Casualties_of_the_Russo-Ukrainian_War

33. ZMINA. 1.6 million children may remain in Russian occupation – Almenda human rights advocates. – 6 March 2024. URL: <https://zmina.info/en/news-en/1-6-million-children-may-remain-in-russian-occupation-almenda-human-rights-advocates>

34. Алієва К. Е., Татаренко Г. В. Міжнародно-правовий механізм захисту прав дітей, які постраждали від збройних конфліктів: досвід для України // Правові та економічні засади реформування системи органів державної влади і правосуддя в умовах інтеграції до європейської спільноти: проблеми та перспективи : монографія / [кол. авт.]; під ред. Г. В. Татаренка. – Северодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2018. – 208 с. : табл. 1, рис. 11. – С. 150–169.

35. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 черв. 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199

36. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв неміжнародних збройних конфліктів (Протокол II) від 8 черв. 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200

37. Єдиний державний реєстр судових рішень. Ухвала у справі № 67151255 від 2017 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/67151255>

38. Єдиний державний реєстр судових рішень. Ухвала у справі № 78979943 від 28 лют. 2024 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117373993>

39. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серп. 1949 р. (IV Женевська конвенція). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154

40. Задніпровська О. Ю. Залучення дітей до участі у збройних конфліктах: кримінально-правові і кримінологічні аспекти. *Вісник кримінального судочинства*. – 2017. – № 2. – С. 35–42. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/16297>

41. Жубченко С. Бойовики на Донбасі активно залучають дітей до терористичної діяльності. *Дзеркало тижня*. – 22 квітня 2016.

42. Інтерфакс-Україна. Пушиліну повідомлено про підозру у незаконній депортації українських дітей до РФ. – 01 жовт. 2024 р. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/1234567.html>

43. Конвенція МОП № 182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці від 17 черв. 1999 р. – Міжнародна організація праці. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_166

44. Конвенція про права дитини від 20 листоп. 1989 р. // Організація Об'єднаних Націй. – Нью-Йорк, 1989. – 32 с. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021

45. Конституція України : Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР // *Відомості Верховної Ради України*. – 1996. – № 30. – Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

46. Кримінальний кодекс України : Закон від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III // *Відомості Верховної Ради України*. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

47. Музей воєнного дитинства в Україні. Діти та збройний конфлікт: правова база. – 2025. URL: <https://warchildhood.org/ua/children-and-armed-conflict-legal-framework/>

48. Невара Л. М., Проніна Н. І. Міжнародно-правовий захист прав дітей в умовах збройного конфлікту. *Європейські орієнтири розвитку України: науково–практичний вимір в умовах воєнних викликів* :

матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 26 квіт. 2024 р.) / НУ «ОЮА» ; за заг. ред. С. В. Ківалова ; відп. за вип. М. Р. Аракелян. – Одеса : Фенікс, 2024. – С. 200–202. URL: <https://hdl.handle.net/11300/28288>

49. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права : Закон від 20 трав. 2021 р. № 2689-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2689-20>

50. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо імплементації норм міжнародного гуманітарного права: Закон від 17 черв. 2025 р. № 4499-IX // *Голос України*. – 2025. – № 122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4499-20>

51. Про охорону дитинства: Закон від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III // *Відомості Верховної Ради України*. – 2001. – № 30. – Ст. 142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

52. Про ратифікацію Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах : Закон від 23 черв. 2004 р. № 1803-IV // *Відомості Верховної Ради України*. – 2004. – № 30. – Ст. 382. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1803-15>

53. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 лип. 1998 р. – Офіційний переклад. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 10.09.2025).

54. Служба безпеки України. СБУ затримала окупаційну експосадовцю, яка допомогла РФ депортувати шістьох українських дітей з Херсонщини. *Район.Херсон*. – 17 лют. 2025. URL: <https://kherson.rayon.in.ua/news/783585-sbu-zatrimala-okupatsiynu-eksposadovitsyu-yaka-dopomogla-rf-deportuvati-shistokh-ukrainskikh-ditey-z-khersonshchini>

55. Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні. Щоденний звіт №126/2015 від 28 трав. 2015 р. – Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). URL: <https://www.osce.org/ukraine-smm/162116>

56. Татаренко Г. В., Татаренко І. В. Воєнні злочини проти дітей у контексті гібридної агресії: виклики кримінально-правового захисту. *Юридичний науковий електронний журнал*. – 2025. – № 2. – С. 210–215. URL: <https://www.lj.journal.kiev.ua>

57. Українська Гельсінська спілка з прав людини. Справ тисячі, але вироків – в рази менше. Як розслідують воєнні злочини в Україні. *Українська Гельсінська спілка з прав людини*. – 6 берез. 2025. URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/sprav-tysiachi-ale-vyrokiv-v-razy-menshe-yak-rozsliduiut-voienni-zlochyyny-v-ukraini/?utm_source=chatgpt.com

58. Українське право офіційний сайт: офіційний сайт [Електронний ресурс]: [Інтернет-портал]. – Електронні дані. – [http://ukrainepravo.com]. – URL http://ukrainepravo.com/international_law/public_

international_law/zakhyst-prav-ditey-pid-chas-zbroynogo-konfliktu-na-terytoriyi-skhidnoyi-ukrayiny-problema-pravovoyi-/ (дата звернення: 10.09.2025).

59. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах від 25 трав. 2000 р. // Організація Об'єднаних Націй. – Нью-Йорк, 2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795

60. Чайка І. Ю., Цокур Є. Г. Діти-комбатанти у постконфліктному періоді: проблема відповідальності і захисту прав дитини. *Науковий вісник публічного та приватного права*. – 2019. – Вип. 2. – С. 148–152. URL: <https://pravo-snu.com.ua/wp-content/uploads/2021/12/2018-D1%80%D1%96%D0%BA.pdf#page=150>

Інформація про авторів:

Татаренко Галина Вікторівна,

кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри публічного та приватного права
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля,
вул. Іоанна Павла II, 17, м. Київ, 01042, Україна

Арсентьєва Олена Сергіївна,

кандидат юридичних наук, професор,
декан факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля,
вул. Іоанна Павла II, 17, м. Київ, 01042, Україна

Татаренко Ігор Віталійович,

здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня
кафедри публічного та приватного права
Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля,
вул. Іоанна Павла II, 17, м. Київ, 01042, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-7320-4237>